

Kolonizacija¹ Amerika uvelike se razlikuje od svih drugih kolonizacija u povijesti. Kolonizacija Sjeverne Amerike primarno je kolonizacija naseljavanja novih područja od strane europskog stanovništva, dok je kolonizacija Južne Amerike kolonizacija osvajanja od strane Španjolske i Portugala. Iako sve vrste (naseljavanja, trgovačka, osvajanja) kolonizacija imaju prisutne u sebi karakteristike drugih dvaju tipova, jedna ih prevladavajuća kategorija ipak više obilježava nego druge. Još je jedna razlika bitna od svih drugih kolonizacija: kolonizacijom Amerika dogodio se sudar kultura i civilizacija koje su imale najveći međusobni kontrast, što je postavilo svoje posebne uvjete. Za objašnjavanje posebnosti kolonizacije Amerika služi najbolje njihova međusobna usporedba i ukazivanje na njihove međusobne različitosti. Bitno je naglasiti da se, kada se govori o „teoriji“, u ovom članku, kolonizacije Amerika, govori o prikazu tadašnjih stanja društva i svjetonazora koja su sama obilježena duhom vremena kod mislioca od Casasa do Hegela.

Španjolska konkvista Amerika prouzročila je teološku, političku, etičku, odnosno filozofsku debatu o korištenju vojne sile za zadobivanje kontrole nad stranim zemljama. Ova se debata održala unutar okvira religijskog diskursa koji je opravdavao vojno osvajanje kao put omogućavanja preobraćenja i spašavanja urođenog stanovništva. Španjolski konkvistadori i kolonizatori eksplicitno su opravdavali svoje postupke u Americama u smislu religijske misije donošenja kršćanstva urođenom stanovništvu. Već su Križarski ratovi davali početni poticaj da se stvori doktrina koja je racionalizirala osvajanja i posjedovanje nevjerničkih zemalja. Nastale teoretske inovacije igrale su važnu ulogu u kasnijim pokušajima opravdanja osvajanja Amerika. Glavni zahtjev bila je briga za duše Kristovog stada koji je dao papinskoj vladi vlast nad zemaljskim i duhovnim stvarima, a njegova kontrola se širila na nevjernike i vjernike. (Kohn, 2012)

Preobraćenje urođenog stanovništva nije donijelo neupitno opravdanje za prekomorsko osvajanje. Španjolsko osvajanje Amerika odigravalo se u vrijeme reformiranja kada su humanistički učenjaci u sklopu Crkve bili sve više inspirirani teorijama o prirodnom pravu teologa, poput Tome Akvinskog. Prema papi Inocentu IV. rat se nije mogao voditi protiv nevjernika i oni se ne mogu lišiti svoga vlasništva samo zato što su nevjernici. Pod utjecajem Tomizma, Inocent IV. Zaključio je da je sila opravdana samo u slučajevima kada nevjernici

¹ Kod pojma kolonizacije se misli na praksu dominacije koja često uključuje podjarmljenje jednog prostora ili etnikuma drugome. Termin kolonija dolazi od latinske riječi *colonus*, što znači zemljoradnik. Ovaj korijen nas podsjeća da je praksa kolonijalizma uobičajeno uključivala transfer stanovništva na drugi teritorij, gdje su pridošlice živjeli kao trajni naseljenici.

krše prirodni zakon. Nevjernici su imali legitimnu vlast nad sobom samima i njihovim vlasništvom, ali ta vlast bi bila ukinuta ako bi se pokazali nesposobnima vladati samima sobom prema načelima koja može raspoznati svaka razumna osoba. Španjolski su kolonizatori ubrzo zaključili da navike urođenih Amerikanaca, od golotinje, odbijanja rada do navodnog kanibalizma, jasno pokazuju njihovu nesposobnost da prepoznaju prirodni zakon. Ova je ocjena urođeničkih običaja korištena da se opravda porobljavanje Indijanaca, na što su španjolski kolonisti inzistirali kao na jedinom načinu da se urođeničke nauči civilizaciji i upozna s kršćanstvom. (Kohn, 2012)

Neki od španjolskih misionara, poslani u Novi svijet, primijetili su kako je brutalno iskorištavanje robovske radne snage bilo široko rašireno dok je nedostajalo bilo kakvog ozbiljnog posvećivanja religioznome poučavanju. Pripadnici dominikanskog reda posebice su upozorili na licemjerje porobljavanja Indijaca zbog njihovog navodnog barbarstva dok se služilo osvajanjem, ratom i robovlasništvom, što je strahovito smanjilo urođeno stanovništvo *Hispaniole* u dva desetljeća španjolskog vladanja. Zbog genocidalnog rezultata španjolskog „civiliziranja“ počelo se propitivati o ideji civilizirajući misije. Bartolomé de Las Casas i Franciscus de Vitoria bili su dvojica najutjecajnijih kritičara španjolskog koloniziranja. (Kohn, 2012)

Ako je u trenutku početka konkviste, na početku 16. stoljeća, stanovništvo Meksika brojilo 30 milijuna ljudi, do 1568. njihov je broj smanjen za devet desetina. Ovakav genocid doveo je do pobune misionara, posebice dominikanaca, među kojima je bio i de Las Casas, koji je potvrdio osnovna prava Indijanaca, protiveći se neopravdanom pravu latifundija konkvistadora. Njegova je aktivnost potaknula pitanje o kolonizaciji. Pohvala blagosti i poniznosti Indijanaca ipak je još duboko prožeta eurocentrizmom. Jednakost domorodaca i Europljana temeljila se na činjenici da su Indijanci potencijalno dobri kršćani. Riječ je, dakle, o nešto manje dramatičnom načinu asimilacije Indijanaca u superiornu kulturu. (Skupina autora, 2008: 316-17)

Vitoria je dao niz predavanja o pravima Indijanaca koji su primijenili tomizam kao kritiku španjolske vlasti. Sva ljudska bića dijele sposobnost za racionalnost i imaju prirodna prava koja potječu od ove sposobnosti. Iz ovih pretpostavki zaključuje se da papinska uloga dodjeljivanja Španjolskoj vlasti nad Americama nije bila valjana. Za razliku od stajališta pape Inocenta IV., Vitoria je tvrdio da niti papa niti Španjolci ne mogu podvrgnuti Indijance tako da bi kaznili prijestupe protiv prirodnoga zakona, kao što je bludništvo ili preljub. Papa nije imao pravo ratovati protiv nevjernika i oduzimati im vlasništvo jednostavno zato što su bili „bludnici ili lopovi“. Ako bi to

Bartolomé de las Casas
(1484. - 1566.)

bio slučaj, niti jedna vlada bilo kojeg europskog kralja nikada ne bi bila sigurna. Papa i kršćanski vladari koji su postupali pod njegovim ovlaštenjem imali su još manja prava nametnuti zakone protiv nevjernika zato što su bili izvan kršćanske zajednice, koja je bila područje papinskog autoriteta. (Kohn, 2012)

Unatoč ovoj žestokoj kritici načina opravdanja španjolskog osvajanja, upotreba sile u Novome svijetu bila je opravdana kada bi indijanske zajednice prekršile Zakon naroda, skup pravila izvedenih iz razuma i zbog toga opće vrijedećih. Na prvi se pogled čini oprečnim da urođenički navodni prijestup protiv prirodnog zakona nije opravdao osvajanje, ali njihov prijestup protiv Zakona naroda, koji je izveden iz prirodnog zakona, jest opravdao. Naglašava se da je Zakon naroda obvezujući zato što „postoji dovoljno konsenzusa kod većine dijela cijeloga svijeta“ i zbog toga principi zakona koriste „općem dobru svega“. Ovo razlikovanje naočigled se oslanja na pretpostavku da drugi principi povezani s prirodnim pravom (kao zabrane bludništva i idolatrije) samo utječu na one koji su pristali na njih, dok prijestupi protiv Zakona naroda (npr. zabrane mirnoga putovanja i trgovine) imaju posljedice za one koji nisu pristali na takve zakone. Spoznaja o Zakonu naroda dovela je Vitoriju do toga da brani španjolsko koloniziranje, iako je naglašavao da se ratovanje mora smanjiti na mjere koje su potrebne da se postignu opravdani ciljevi mirne trgovine i misionarskog rada. Unutar Vitorijeve kritike o zakonitosti i moralnosti španjolskog kolonijalizma bila je prisutna racionalizacija za osvajanje, koja je bila ipak jedna ograničavajuća. (Kohn, 2012)

Najvažniji izvori ideja koji su davali snagu kolonizaciji Sjeverne Amerike, ali i koji su služili kasnijoj Američkoj revoluciji su Locke i Montesquieu, ne zanemarujući ostale autore, ali ističući ova dva najreprezentativnija.

Lockeova suvremena pitanja sažeta su u dva djela, *Dvije rasprave o vladi* i *Pismo o toleranciji*, u kojima je ponudio svoje objašnjenje funkcije i nastanka države, zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, privatnog vlasništva, građanskih prava i obveza. U njima se suprotstavlja u to vrijeme dominantnim teorijama o postanku građanskog društva i države prema kojima suveren ima apsolutnu vlast, zbog navodnog nasljedstva od prvog čovjeka, Adama. Pravo vladanja nije zajamčeno božanskom objavom ni nasljedno, već proizlazi isključivo iz ugovora, dogovora ljudi na temelju kojeg se na određenu osobu ili skup ljudi prenose ovlasti. Štoviše, iz Starog zavjeta nije očito da je židovsko-kršćanski bog dao Adamu pravo vladanja nad drugim ljudima i čak da je Adam imao vlast nad svijetom, to ne bi bio dovoljan razlog da se takvo pravo prenese i na njegove potomke. Da potomci imaju takvo pravo, određenje nasljednika uvelike bi bila stvar konvencije, a ne prirodnih zakona te čak da stvar nasljedstva nije konvencionalna, tada bi bilo nemoguće dokazati

tko je pravi Adamov potomak. Ovo je primjer primitivnih teorija u 17. stoljeću koje pokazuju kako su bile same u sebi suprotne i kako ih je bilo lako negirati. (Božičević, 1996: 167-168)

Politička je vlast različita od vlasti oca nad djetetom, muža nad ženom, gospodara nad slugom ili robom. Ona je pravo donošenja zakona sa smrtnom kaznom i svih manjih kazni, radi sređivanja i očuvanja vlasništva, te pravo primjene sile zajednice pri provedbi tih zakona, kao i pri obrani države od napada izvana, a sve to u svrhu javnog dobra. (Božičević, 1996: 168)

Polazi se od pretpostavke o prirodnom stanju koje ljudi svojevolumno napuštaju kako bi se podvrgnuli vlasti, zakonima i kaznama. Nastanak političkog društva tumači se kao prijelaz iz stanja prirode u organiziranu političku zajednicu, do kojeg dolazi zbog potrebe ljudi za stjecanjem i za očuvanjem vlasništva. Pravo privatnog vlasništva Locke utemeljuje na prirodnom pravu čovjeka na samoodržanje i na slobodno raspolaganje vlastitom osobnošću i radnjama. Ideja vlasništva podrazumijeva pravo na nešto, a ideja nepravde podrazumijeva narušavanje tog prava. Ideja vlasti podrazumijeva ustanovljenje društva u kojem se podvrgavamo određenim pravilima

koja neophodno znače ograničavanje apsolutne slobode prirodnog stanja. Iz ideje vlasništva moguće je deduktivno izvesti kriterij pravednosti, a iz ideje vlasti mjeru naše slobode. Politička zajednica nastaje temeljem ugovora kojim članovi zajednice svoje prirodno pravo samoočuvanja i kažnjavanja prijestupnika prenose na ovlaštenu osobu ili skup osoba, čiji će zadatak biti da u cilju mira, sigurnosti i općeg dobra donose zakone, prosuđuju u skladu s njima i sankcioniraju njihovo nepoštivanje. (Božičević, 1996: 168-169)

Francisco de Vitoria
(1483. - 1546.)

Budući da su svi ljudi od prirode slobodni, jednaki i neovisni, nitko bez vlastitog pristanka ili čak protiv svoje volje ne može biti podvrgnut nekoj političkoj vlasti, to jest uključen u državu. Zato dijete, kad se rodi, nije podanik nijedne države. Tek kad čovjek postane punoljetan, može postati građaninom. Ali on ne mora postati podanik države u kojoj se rodio, nego se može slobodno opredijeliti za vladu ili državu koju hoće. Tek kada dade svoj izričiti ili prešutni pristanak da živi u nekoj državi, čovjek postaje njen podanik. Tada on više ne može istupiti iz nje i obvezuje se pokoravati odlukama većine. (Božičević, 1996: 169-170)

Osnutak političkog društva podrazumijeva, najprije, ustanovljenje pozitivnog zakona koji je prihvaćen kao opći standard ispravnog i pogrešnog, što onemogućuje svojevolumna tumačenja i pruža mjerilo ponašanja koje vrijedi za svakoga. U političkom društvu, nadalje postoji svima poznat, nepristran sudac koji određuje jesu li postupci u skladu sa zakonom te, konačno, postoji i moć koja podupire ispravnu presudu i jamči njeno provođenje. U skladu sa spomenutim zadacima političkog društva Locke obrazlaže podjelu vlasti na zakonodavnu,

sudsku i federativnu. (Božičević, 1996:170)

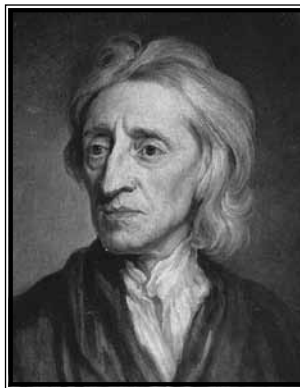
Zakonodavna je vlast vrhovna vlast koja izražava temeljnu motivaciju udruživanja ljudi u političku zajednicu, odnosno njihovu želju da se zaštite od proizvoljnih tumačenja prirodnog prava i postupaka proizašlih iz takvih tumačenja kojima je u prirodnom stanju mogao biti ugrožen njihov život ili njihov posjed. Odrekavši se svoje slobode proizvoljnog postupanja u korist podvrgavanja zakonu koji je donesen od zajednice, čovjek stječe zaštitu od proizvoljnog postupanja drugih ljudi. Samo na taj način, zakonom zaštićen od samovolje drugih, čovjek može biti u pravom smislu slobodan jer to znači biti slobodan od toga da ga drugi ograničava i prisiljava, čega nema tamo gdje ne postoji zakon. Po Locke-u je tako nemoguće i suprotno samom motivu utemeljenja političke zajednice da zakonodavna vlast bude apsolutno proizvoljna u pogledu ljudskih života i imetka. (Božičević, 1996: 170)

Vladar ne može proizvoljno raspolagati životima svojih podanika već i zbog toga što ni pojedinac u prirodnom stanju nema takvu vlast nad svojim životom pa je odatle ne može ni prenijeti na drugoga. Svaka moć koju vladar ima nad nama nije izvorna, već predstavlja našu vlastitu moć koju smo ugovorom prenijeli na njega. Kada bi vladar mogao proizvoljno raspolagati životima i imovinom svojih podanika, oni bi time dospjeli u situaciju goru od one u kojoj su se nalazili u prirodnom stanju, jer su se odrekli prava da sami sebe štite, a moć kojom raspolaže vladar daleko je veća od moći pojedinca koji bi ga mogli ugroziti u prirodnom stanju. Budući da je, uz očuvanje života, temeljna svrha ustanovljenja političkog života očuvanje posjeda njegovih članova, vladar nema moć raspolaganja imovinom svojih podanika, osim onim njezinim dijelom kojeg su se podanici sami odrekli u cilju ostvarenja zajedničkog interesa, primjerice obrane države od zajedničkog neprijatelja. Čak i slučaju kad posebne okolnosti, kao što je ratno stanje, zahtijevaju apsolutnu poslušnost zapovjedniku, one zapovjedniku ipak ne daju pravo raspolaganja imovinom njegovih vojnika. (Božičević, 1996: 171-172)

Prema tome, apsolutna monarhija ne samo što nije najbolja forma države, nego je potpuno nespojiva s civilnim društvom. U civilnom društvu mogu postojati tri oblika vladavine prema tome pripada li zakonodavna vlast većini (demokracija), manjini (oligarhiji) ili jednom čovjeku (ustavna monarhija). Pored zakonodavne vlasti postoje, već spomenute, izvršna i federativna vlast. Te tri vlasti ne moraju biti u istim rukama, što je pokazatelj zastupanja teorije podjele vlasti. (Božičević, 1996:173) Locke utječe i na druge mislioce s teorijom o podjeli vlasti, poput Montesquieua, koji traže podjelu vlasti, ali on ju dijeli na zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Pored toga on zahtijeva da te tri vlasti budu uzajamno neovisne i da nijedna ne bude viša od drugih. Narod je apsolutno suveren i njemu tu vlast nitko ne može otuđiti i narod ima pravo buniti se protiv eventualne samovolje vladara,

što mu daje pravo na revoluciju da brani svoja „prirodna“ prava. (Pejović, 1978: 21)

Budući da se, prema Locke-u, ipak ponekad događa da vladar zlorabi povjerenu mu vlast ugrožavajući živote ili imovinu svojih podanika, u takvim slučajevima ugovor je prekršen, što podanicima daje pravo na samoobranu, pravo da svrgnu vlast i uspostave novu. Svojim postupcima, koji su zanemarili privatno vlasništvo pojedinca, on poništava društveni ugovor uspostavljajući prirodno stanje u kojem ostali imaju pravo obraniti se. Politička teorija u ovom slučaju pretpostavlja ograničenu, uvjetnu vlast predviđajući pravo na pobunu protiv nepravednog vladara. (Božičević, 1996: 174) Moguće je uvidjeti koliko su ovakve ideje imale udjela ili utjecaja na život kolonizatora Sjeverne Amerike. Također je vidljivo kako prosvjetiteljski ideal razboritosti dominira Lockeovom slikom čovjeka, za razliku od njemu suvremenih teorija, koje čovjeka vide kao grabežljivca. Isto tako nije potrebno objašnjavati koliko je ta slika čovjeka upitna. Njegova se teorija zalaže i za slobodu različitih vjeroispovijesti unutar jedne državne zajednice, razdvajajući ulogu crkve od uloge države.

John Locke
(1632. - 1704.)

Tako i vjerska tolerancija ima i svoje mjere i granice. Država postoji da se brine za građanske interese ljudi. Ona nema dužnost ni pravo, brinuti se za spasenje duše. Za to se brine vjera, u Lockeovom slučaju crkva. Treba biti tolerantni prema svim vjerama i crkvama iz razloga što nijedna religija ne može sa sigurnošću reći da je baš ona prava. Isto tako nijednoj religiji nije dopušteno oduzimati građanska prava ni svjetovna dobra niti nanositi bilo kakvu štetu samo zato što netko pripada drugoj religiji. No ne može se tolerirati, makar to bilo i u vjerskom ruhu, da se šire mišljenja suprotna ljudskom društvu ili onim moralnim pravilima koja su nužna za održanje građanskog života, a također se ne mogu tolerirati oni koji zbog svog vjerskog stajališta prisvajaju sebi neka posebna prava u civilnim stvarima (ciljajući u to doba na rimokatolike). Iako se Locke zalaže za toleranciju među vjernicima, istu tu toleranciju niječe ateistima. Ne mogu se tolerirati oni koji poriču postojanje boga, jer za ateiste nemaju vrijednosti obećanja, ugovori i zakletve, koji su veze ljudskog društva. (Božičević, 1996:174-176)

Mjera u kojoj je Lockeovo mišljenje odredilo konkretne obrise političkih društava može se usporediti jedino s utjecajem marksizma. Kritika tradicionalnog utemeljenja vlasti, suverena na božanskom pravu i obrana ustavne vlasti u okviru prirodnih prava, to jest prava na život, slobodu i privatno vlasništvo, postali su idejnim temeljem američkog društva, američke, ali i francuske revolucije te su na taj način ugrađeni u model zapadne demokracije.

Ideja liberalizma kao političkog pokreta, kao i temeljna inspiracija njegove ekstremne varijante – libertijanizma, također su izvedeni iz Lockeova učenja o prirodnom pravu individue na život, slobodu i privatno vlasništvo.

(Božičević, 1996: 177)

Locke bitno utječe na razmišljanje 18. stoljeća, poglavito na prosvjetiteljstvo. Jedan od mislilaca, na kojeg je Locke utjecao i koji je jedan od najvažnijih mislilaca za koloniziranje i formiranje društva Sjeverne Amerike, bio je Montesquieu. Prosvjetiteljski pokret kao takav počinje time, s Montesquieuom, da svoje načelo apsolutnoga uma primjenjuje na ono područje ljudskoga života, gdje je ta opreka staroga i novoga bila najzaoštrenija: na pitanja države i prava. Um se proglašava načelom države i zahtijeva se razumna država. Država je čovjekova tvorba i izgrađuje se na ljudskim načelima. (Pejović, 1978: 21)

Montesquieuovo djelo *O duhu zakona*, koje je imalo velike utjecaje na formiranje prosvjetiteljstva i zapadnoga svijeta putem interpretacije sjeverno-američkih kolonista, postavlja sebi svrhu da pronađe razumnu osnovu sveopćega zakonodavstva, dakle države i prava. Traži se osnova, iz koje će se izvesti svi posebni zakoni i zakonodavno načelo uopće. Ono mora biti razumno, u skladu s prirodom, protivno svakoj teologiji i teleologiji u filozofiji prava i povijesti. Ta sveopća osnova, duh zakona, nalazi se u prirodnim elementima postojanja ljudskoga društva: zakoni uvijek odgovaraju ustavu države, geografskim uvjetima, klimi, ćudoređu, običajima, trgovini i religiji. Čovjek je najprije prirodno biće i stoga odatle proizlaze svi elementi koji čine cjelinu, koju Montesquieu naziva duhom zakona. (Pejović, 1978: 21-25)

Kako je misao prosvjetitelja da svime u svijetu vladaju zakoni, tako se najprije određuje što to zakoni točno jesu. Zakoni u najširem značenju te riječi jesu nužni odnosi koji potječu iz prirode stvari. Postoje razna bića, kao bog, neživa materija, životinje i ljudi te svako od njih ima svoje vlastite zakone. Prema tome, oni nisu jedinstveni, već postoji pluralizam zakona osebujnosti dotičnih bića. Krajnje pranačelo svih zakona jest neki praum, a zakoni su odnosi između njega i raznih bića i odnosi raznih bića međusobno. Dakle izvor zakona nije više bog, već um. Zakon općenito jest ljudski um, ukoliko on vlada svim narodima na zemlji, a politički i građanski zakoni svake nacije smiju biti samo posebni slučajevi primjene tog ljudskog uma. Ljudi pojedinci stupaju u međusobne odnose u raznim oblicima: kao pripadnici nekog naroda stupaju u odnos prema drugome narodu, odakle se izvodi međunarodno pravo; kao podanici oni se odnose prema vladarima, što čini državno ili političko pravo i kao građani pojedinci oni stupaju u odnos međusobno, odakle proistječe privatno pravo. Za Montesquieua izvor svih prava i njihov subjekt uvijek je osamljen pojedinac građanskog društva. (Pejović, 1978: 25-28)

Priroda neke vladavine razlikuje se od njezinih načela, pri čemu se pod prirodom razumije njena politička bit, a pod načelom psihologijsko-društveni temelj svake od njih. Republikanska je vladavina ona gdje cijeli narod ili samo njezin dio ima vlast; monarhijska, gdje vlada pojedinac, ali prema utvrđenim i ustanovljenim

zakonima, dok u despocijskoj vlada pojedinac bez zakona i pravila, naprosto prema svojoj volji i ćudi. Postavljanje ovakvih monarhijskih vladavina s ustavom ili s druge strane parlamentom, pokazatelj je koliko je tadašnje britansko državno uređenje i popratne revolucije koje su ga stvorile imalo utjecaj na razmišljanje tadašnjega doba. Kasniji će tek prosvjetitelji razviti i isticati ideju o vladavini cijeloga naroda. U pogledu načela vladavine krepost se smatra načelom republikanske, čast načelom monarhijske, a strah načelom despocijske vladavine. Politička sloboda nije moment potpunog slobodnog činjenja, nego činjenje onoga što od nas zakon zahtijeva. Jamstvo političke slobode ovisi od pravilnoga zakonodavstva u nekoj državi. U analizi engleskog ustava Montesquieu razvija, pod već spomenutim utjecajem Lockea, svoju poznatu teoriju o podjeli triju vlasti, zakonodavne, izvršne i sudske, koja je toliko odlučno djelovala na suvremenike i na cijelo stoljeće pa i do današnjih vremena. U religiji se zahtijeva stroga vjerska snošljivost, jednakost svih vjera pred zakonom jer to

Montesquieu
(1689. - 1755.)

imperativno nameće građansko blagostanje, osobnu sigurnost i mir građana u državi. Zahtijeva se razdvajanje crkve i države, sekularizaciju crkvenih dobara i ukidanje inkvizicije. (Pejović, 1978:28-31) Potonji su elementi općenite ideje Montesquieuova djela koja su očito imala utjecaj na sjevernoameričke koloniste. Posebnu su važnost za američko društvo imale Montesquieuove analize engleskog ustava, iz čije prizme su kolonizatori (ali i američki revolucionari) gledali na svoje društvo i politiku. Također su i zanimljivi dijelovi o društvu uopće, religiji, duhu, zakonu, republikanizmu i demokraciju koji su isto imali određeni utjecaj na koloniste, ali u svakom slučaju i dijelovi koji su služili kao apologetska osnova nekih tumačenja prava. To su na primjer Montesquieuova razmatranja o crnom robu kada piše sljedeće: „Ne možemo si predstaviti da je Bog kao vrlo mudro biće, stavio dušu, i povrh toga još i dobru, u potpuno crno tijelo“. Vjerujem da ova rečenica govori sama za sebe. To su otprilike izvorišta kolonijalnog društva Sjeverne Amerike koja očito zastupaju mislioci poput Lockea i Montesquieua. Iako su ova dva mislioca jedni od najvažnijih, mora se prihvatiti i vrijednost drugih utjecaja na ćudoredno mišljenje u tom dobu, kako bi se dao točniji sklop mišljenja, a ne mišljenje da su se kolonisti držali ovakvih ideja kao Svetog pisma. Isto se tako treba naglasiti da su suvremeni mislioci toga doba i ljudi kojima su htjeli prenijeti te ideje, međusobno utjecali jedni na druge.

Opravađavanje kolonijalizma također je bila tema rasprave među francuskim, njemačkim i britanskim filozofima 18. i 19. stoljeća. Mislioci doba prosvjetiteljstva poput Kanta, Smitha i Diderota bili su kritični prema nasilnosti kolonijalizma i navodnoj ideji da Europljani imaju obvezu „civilizirati“ ostatak svijeta. Na prvi pogled izgleda relativno očito da će prosvjetiteljski mislioci razviti kritiku kolonijalizma. Sustav kolonijalnog vladanja, koji uključuje

spoj robovlasništva, prisilnog rada, koji slični feudalnome, koji podrazumijeva i izvlaštenja vlasništva potpuno je suprotan načelu prosvjetiteljskih mislioca koji tvrde da je svaka individua sposobna umovanju i samoupravljanju (individualnoj autonomiji). Ali porast antikolonijalne teorije tražio je više nego univerzalističku etiku koja je spoznavala zajedničku ljudskost svih naroda. Kao što je navedeno, univerzalizam tomizma ispostavio se kao relativno slaba osnova za kritiku kolonijalizma. Zbog sukoba između apstraktnog univerzalizma prirodnoga prava i stvarnih kulturoloških praksi urođenih naroda, bilo je lako tumačiti urođene razlike kao dokaz kršenja prirodnoga prava. Ovo je postalo opravdanje za iskorištavanje tog stajališta. (Kohn, 2012)

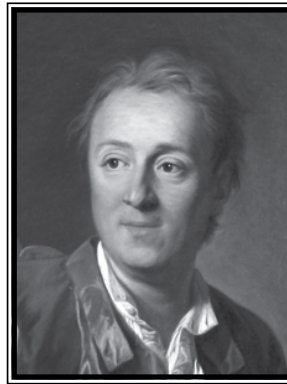
Diderot je bio jedan od najžešćih kritičara europskog koloniziranja Amerika. Suprotstavlja se mišljenju da urođenici imaju koristi od europske kolonizacije, a tvrdi se da su europski kolonizatori oni koji su necivilizirani. Kultura (nacionalni karakter) nameće moralnost i očvršćuje norme poštovanja, ali te su norme sklone trošenju kada je individua daleko od zemlje svoga podrijetla. Kolonijalna carstva često postaju poprišta ekstremne brutalnosti zato što su kolonisti daleko od zakonskih institucija i neslužbenih sankcija, što oslabljuje naviku obuzdavanja, izloživši čovjekov puni prirodni nagon za nasiljem. (Kohn, 2012)

Također se pobija prevladavajuće opravdanje europskog kolonijalizma. Iako je dozvoljeno koloniziranje prostora koje zaista nije naseljeno, ustraje se na tome da strani trgovci i istraživači nemaju pravo na zemlje koje su naseljene. Ovo je bitno jer je pravo na trgovinu (shvaćeno tako da ne usmjerava samo trgovinu nego i misionarstvo i istraživanje) korišteno kao opravdanje za kolonizaciju od španjolskih mislioca u 16. i 17. stoljeću. Simbolično za ovaj pristup bio je Victorijev zaključak da urođenici nisu mogli isključiti miroljubive trgovce i misionare bez kršenja Zakona naroda. Ako bi se urođenici opirali ovim navalama, Španjolci bi mogli opravdano ratovati i osvojiti njihove teritorije. Diderot se posebice suprotstavlja ovome stavu, čime su europski trgovci sami potvrdili da su „opasni gosti“. (Kohn, 2012)

Rješenje za razumijevanje svih kultura bilo je odrediti posebnost kao opću ljudsku karakteristiku. Sva ljudska bića dijele slične želje da stvore izvodljiva pravila za ponašanje koja dopuštaju određene načine života koji bi bujali bez da stvore grube nepravde i okrutnosti. Društva moraju pronaći ravnotežu između individualnog egoizma i društvenosti i prevladati različitosti koje potječu od fizičke okoline. Iz te perspektive, kultura sama, prije nego racionalnost, opća je ljudska karakteristika. (Kohn, 2012)

Prema Hegelu, na cijelom području Novoga svijeta bile su prisutne prirodne kulture, koje su nastale i održale se najvjerojatnije zato što je njegova populacija naučila živjeti u skladu s prirodom bez potrebe civilizacijskih

inovacija koje su prisutne u zapadnim kulturama. No zbog tog su pravila u izgradnji kulture urođenici bili tehnološki inferiorni, što će potisnuti njihove kulture iz prvog plana, marginaliziranjem, kao što je to slučaj Indijanaca u sjevernim američkim državama ili stapanjem kultura, što je slučaj u Srednjoj i Južnoj Americi. Potrebno je naglasiti da su kolonizatori Sjeverne Amerike, poglavito Britanci i Francuzi, došli u Novi svijet naseljavati područja gradeći svoje vlastite kulture, dok su u Srednjoj i Južnoj Americi, gdje su bili prisutni Španjolci i Portugalci, kolonizatori doputovali s glavnom namjerom da osvajaju i podvrgavaju, nametnuvši kulture iz svojih zavičaja. U sjevernoameričkim državama zbog toga većina građana su potomci zapadnih civilizacija, dok su urođenici potisnuti, a na jugu, zbog karakterističnosti španjolskih i portugalskih osvajačkih kolonizacija, iako su postupali s urođenicima u početku puno gore nego što je to bilo na sjeveru, europsko se stanovništvo većinom stopilo s urođeničkim. Isto tako su sjeverna plemena bila puno buntovnija nego što su to bila južna, što se tiče sukoba kultura, isto zbog

Denis Diderot
(1713. - 1784.)

karakterističnog koloniziranja kako sjevernog tako i južnog kontinenta. Nemoć podvrgavanja domaćeg stanovništva, kako zbog buntovnosti prema europskom društvu tako zbog već spomenute samozadovoljnosti okarakterizirane njihovim načinom života, a i zbog većeg potrebnog broja radne snage od onog porobljenog domorodačkog stanovništva, potaknula je razvitak crnačkog ropstva u novonastalim kolonijama. Ropstvom su novodovedene crnce mogli bolje podvrgnuti i prisiliti na rad. (Hegel, 1951: 87-88)

Kako je prvobitno stanovništvo bilo gotovo do kraja potisnuto, djelatno pučanstvo dolazi većinom iz Europe, potaknuto na selidbu zbog vjerskog i političkog progona, ekonomske nestašice i viška mogućnosti i prostora za djelovanje nekarakteristično za „staru“ Europu. Europa je svoj višak, kako kaže Hegel, prebacila u Ameriku. Stanovništvo se preselilo na područje gdje je bio manji društveni pritisak i gdje teret poreznih davanja nije bio tako težak. Odbacili su ono što ih je kočilo u staroj domovini, donoseći sa sobom europsku kulturu i vještinu, omogućavajući si široko polje rada. (Hegel, 1951: 88)

U Sjevernoj će se Americi dogoditi civilizacijsko napredovanje zbog razvitka ekonomije², naseljavanja područja, građanskog poretka i zbog točnog utvrđivanja strukture društva. Nastat će na području Sjeverne Amerike dvije federacije koje čine samo dvije države, SAD i Kanadu i koje imaju svoja točna politička središta. Naprotiv, u Južnoj će se Americi osnivati države stvorene samo na vojničkoj sili, a cijela je povijest trajna buna, federativne će se države raspadati, druge opet stupati u savez, a treće će se pokušati reformirati, a sve te promjene izazivat će se vojničkim revolucijama. **Južna je Amerika** bila, dakle, osvojena, dok je Sjeverna,

² Na pojam ekonomije se ovdje misli kao na ukupnost čovjekove djelatnosti usmjerene prema održanju i unapređivanju njegove materijalne egzistencije.

u modernom smislu, bila kolonizirana. Španjolci su se dokopali Južne Amerike da bi vladali i obogatili se kako pomoću političkih službi tako i pomoću ucjenjivanja. Kako su u Engleskoj puritanci, episkopali i katolici bili u stalnoj razmirici, pa su sad jedni, sad drugi u nadmoći, to je potaknulo iseljavanje zbog traženja slobode ispovijedanja svoje vjere. Bilo je to većinom stanovništvo koja je sa sobom donijelo kulturu bavljenja ratarstvom. Pojavilo se opće pristupanje izgradnji ekonomije i društva, kako od slobodnog pojedinca tako i prisiljenog roba, a bit cjeline bile su potrebe, mir, građanska prava, sigurnost, sloboda i nastanak zajednica, a uvijek se polazilo od pojedinca, tako da je država bila nešto vanjsko za zaštitu vlasništva. Spomenute su ideje stvorene u političkoj teoriji britanskog empirizma i u francuskom prosvjetiteljstvu. Razumljivo je da ideja sama i njezin izvod imaju uvijek različitosti. Prema Hegelu, iz protestantske religije proizlazilo je međusobno povjerenje individua, povjerenje u njegovu nastrojenost jer u protestantskoj religiji, djela su predstavljala cijeli život i njegovu djelatnost uopće. Tako kod katolika nije moglo postojati takvo pouzdanje jer je u svjetovnim stvarima vladala samo sila i dobrovoljna podložnost, a forme, koje se ovdje nazivaju konstitucijama, samo su nužna pomoć i ne zaštićuju od nepovjerenja. Iako uvelike idealizirana, Hegelova kategorizacija dvaju religijskih svjetova ipak otkriva razlike između svjetonazora prouzročene religijama, ali u kulturološkim područjima u kojima su te religije nastale, ne toliko u samim osnovama tih dviju religija i ne toliko u koloniziranim područjima. U Americi ćemo pronaći i začetke modernoga republikanizma. Subjektivno jedinstvo postoji jer će se na čelu države naći predsjednik koji će se zbog sigurnosti birati na samo četiri godine. Opća zaštita vlasništva i smanjena porezna davanja jedne su od temeljnih ideja. Time je ujedno naveden osnovni karakter, u pretežnosti partikularnoga interesa, koji se onome, što je općenito, obraća samo u svrhu vlastitog užitka. Ovo su temeljne ideje republikanizma i liberalizma koje će biti i vodeće ideje američke revolucije za nezavisnost. U takvome novostvorenome društvu osnovanom na liberalizmu, postoje pravna stanja, formalni pravni zakon, kod kojega postoji opasnost da ostane pravo bez ispravnosti, mrtvo slovo na papiru. Svatko može imati svoje vlastito mišljenje o svijetu, tako dakle i vlastitu religiju. Tako će u društvu zbiljski utemeljenom na liberalizmu, moći postojati mnogo vrsta religija i sekta koje se dižu do ekstrema ludosti. Crkva, prema tome, nije nešto što postoji po sebi i za sebe i što bi imalo neku suštinsku duhovnost i vanjsko uređenje, a ono religiozno se podešava po posebnom nahođenju. Religiozno jedinstvo u takvome društvu ne postoji. Političko kao opća svrha i kao nešto čvrsto za sebe tek će nastati kada nastane zbiljska država i zbiljska državna vlada, kada dođe do razlike u stanovništvu i kad nastupi takvo stanje da većina ne može više svoje potrebe zadovoljavati na

načine na koje je naviknula. Tako nestaje glavni izvor nezadovoljstva sve dok traje kolonizacija, jer nezadovoljno stanovništvo može pronaći bolju sudbinu u dubljoj kolonizaciji. Pojava politike u Americi kakvu poznajemo u Europi dolazi tek kada je zadnji dio Sjeverne Amerike koloniziran, a netom poslije toga dolazi do Američkog građanskog rata, kada se po prvi put političke suprotnosti unutar zemlje dovedu do ekstremnosti. Prema tome, kolonizacija Sjeverne Amerike se odvijala još u 19. stoljeću. (Hegel, 1951: 88-92)

Ovo je slika, u europskoj teoretskoj misli, kolonizirane Sjeverne i Južne Amerike do 19. stoljeća kada je prestala kolonizacija. Ishodišta se ovakve kolonizacije trebaju tražiti u europskoj slobodnoj misli na početku novoga vijeka i u 17. i 18. stoljeću. Izvor, ali i zrcalo intelektualne čudorednosti takvih misli je humanizam, empirizam, prosvjetiteljstvo, točnije njihovi začetci.

THE THEORY OF THE COLONIZATION OF AMERICA

by Juraj Jarmek

The colonization of the continent of America greatly differs from any other colonization in history. Colonization of North America was primarily a colonization of inhabiting new areas by the European population. On the other hand, South America was colonized by the people of Spain and Portugal. Although all types of colonization (inhabitation, trading, conquering) in themselves poses characteristics of the other two types, one of them is usually more dominant than the others. Another major difference separating this particular colonization is that it produced a cultural clash of civilizations that were heavily contrasted to one another. Comparison between these two civilizations as well as pointing out their mutual differences serves a purpose of further explanation of the special position of the colonization of America. It is important to emphasize that, when talking about the "theory" in this article about the colonization of America, the view of the state of society and worldview is presented by the spirit of the time of thinkers from Hegel to Casas.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770. - 1831.)

Literatura

1. Božičević, Vanda, 1996. *Hrestomatija filozofije*, sv. 4., Filozofija britanskog empirizma, Školska knjiga, Zagreb, str. 167.-177.
2. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 1951. *Filozofija povijesti*, Kultura, Zagreb, str. 87.-92.
3. Pejović, Danilo, 1978. *Filozofijska hrestomatija*, sv. 6., Francuska prosvjetiteljska filozofija, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb str. 21.-33.
4. Petrović, Gajo, 1955. *Filozofijska hrestomatija*, sv. 5., Engleska empiristička filozofija, Matica hrvatska, Zagreb, str. 73.-80.
5. Skupina autora, Povijest 2008. sv. 8. *Humanizam i renesansa, doba otkrića*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, str. 316.-317.

Internet

1. Kohn, Margaret, 2012. Colonialism, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Summer 2012 Edition, ed. Edward N. Zalta (30.3.2013.) <http://plato.stanford.edu/entries/colonialism/>